

σχέδιον τοῦ μηχανισμοῦ· μόνον ὅτι θέτει ἐν αὐτῷ ἄλλα χρώματα. Ἄλλὰ τὸ σχέδιον ἀκριβῶς αὐτό, ἢ τουλάχιστον τὸ ἥμισυ αὐτοῦ, πρέπει νὰ διορθωθῇ.

Πρὸς τοῦτο, θὰ ἐχρειάζετο, εἶναι ἀληθές, νὰ ἐγκαταλειφθῶσιν αἱ μέθοδοι σχηματισμοῦ, ἅς ἠκολούθησαν οἱ διάδοχοι τοῦ Καντίου. Θὰ ἐχρειάζετο νὰ ἐπικαλεσθῇ τις τὴν ἐμπειρίαν — ἐμπειρίαν καθαρὰν, θέλω νὰ εἶπω ἀπηλλαγμένην, ἐκεῖ ὅπου χρειάζεται, τῶν πλαισίων, τὰ ὅποια συνέστησεν ἡ διάνοια ἡμῶν βαθμηδὸν καὶ ἐν τῷ μέτρῳ τῶν προόδων τῆς ἡμετέρας δράσεως ἐπὶ τῶν πραγμάτων. Ἐμπειρία τοιοῦτου εἶδους δὲν εἶναι ἐμπειρία ἄχρονος. Ζητεῖ μόνον πέραν τοῦ ἐκτακτικευμένου χρόνου, ὅπου νομίζομεν ὅτι ἀντιλαμβάνομεθα συνεχεῖς ἀναδιευθετήσεις μεταξὺ τῶν μερῶν, τὴν συγκεκριμένην διάρκειαν, ἐν ἣ ἐπιτελεῖται ἀδιαλείπτως ριζικὸς μετασχηματισμὸς τοῦ ὅλου. Ἀκολουθεῖ τὸ πραγματικὸν εἰς ὅλας τὰς ἀνακαμπὰς καὶ τοὺς ἐλιγμούς. Δὲν μᾶς ὁδηγεῖ, ὡς ἡ οἰκοδομικὴ μέθοδος, εἰς γενικότητα ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὑψηλοτέρως, ὑπερκείμενα πατώματα μεγαλειώδους τινὸς οἰκοδομήματος. Τουλάχιστον δὲν παραλείπει τὰς ἐξηγήσεις τὰς ὁποίας μᾶς παρέχει, καὶ τὰ ἀντικείμενα τὰ ὅποια πρόκειται νὰ ἐξηγηθῶσιν. Ἄξιοι νὰ διαφωτίζη καὶ τὰ ἐπὶ μέρους τοῦ πραγματικοῦ, καὶ ὄχι πλέον τὸ σύνολον μόνον.

Ὅτι ἡ σκέψις τοῦ δεκάτου ἐννάτου αἰῶνος ἀπῆτησε φιλοσοφίαν αὐτοῦ τοῦ εἶδους, ἀπηλλαγμένην τοῦ αὐθαιρέτου, ἱκανὴν νὰ κατέρχηται εἰς τὰς λεπτομερείας τῶν ἰδιαιτέρων συμβάντων, τοῦτο δὲν εἶναι ἀμφίβολον. Ἀναμνησθῆτω ἐπίσης, ἡσθάνθη αὕτη ὅτι ἡ φιλοσοφία αὕτη ὄφειλε νὰ ἐγκαθιδρυθῇ ἐν ἐκείνῳ τὸ ὅποιον καλοῦμεν συγκεκριμένην διάρκειαν. Ἡ ἐμφάνισις τῶν ἠθικῶν ἐπιστημῶν, ἡ πρόοδος τῆς ψυχολογίας, ἡ αὔξουσα σπουδαιότης τῆς ἐμβρυολογίας μεταξὺ τῶν βιολογικῶν ἐπιστημῶν, πάντα ταῦτα ὄφειλον νὰ διεγείρωσι τὴν ἰδέαν πραγματικότητός τινος, ἣτις διαρκεῖ ἐσωτέρως, ἣτις εἶναι αὕτη αὕτη ἡ διάρκεια. Ὅταν δὲ εἰς διανοητῆς προέδκλεν ἐξαγγέλλων μίαν ἐξελικτικὴν θεωρίαν, καθ' ἣν ἡ πρόοδος τῆς ὕλης πρὸς τὴν ἀντιληπτότητα ἐνεργήσθη ταυτοχρόνως μὲ τὴν πορείαν τοῦ πνεύματος πρὸς τὴν λογικότητα, καθ' ἣν ἡ πολυπλοκὴ τῶν ἀναλογιῶν μεταξὺ τοῦ ἐσωτε-

ρικοῦ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐσυνεχίσθη ἀπὸ βαθμοῦ εἰς βαθμόν, καθ' ἣν τέλος ἡ μεταβολὴ ἀποθίκει ἢ οὐσία αὐτὴ αὐτῆ τῶν πραγμάτων, πρὸς αὐτὸν ἐστράφησαν ὅλων τὰ βλέμματα. Ἡ ἰσχυρὰ γοητεία, ἣν ὁ Σπενσεριανὸς ἐξελικτισμὸς ἤσκησεν ἐπὶ τῆς συγχρόνου σκέψεως, ἐκ τούτου προέρχεται. Ὅσον καὶ ἂν φκίνεται ἀπομεμακρυσμένος τοῦ Καντίου, ὁ Σπένσερ, ὅσον ἐξ ἄλλου καὶ ἂν ἠγνῶσι τὸν Καντιανισμόν, οὐχ ἤττον ἐνόησε, ἐκ τῆς πρώτης ἐπαφῆς τοῦ μετὰ τῶν βιολογικῶν ἐπιστημῶν, πρὸς ποίαν κατεύθυνσιν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξακολουθήσῃ βαίνουσα ἡ φιλοσοφία, λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν τὴν Καντιανὴν κριτικὴν.

Ἀλλὰ δὲν ἐπροχώρησε πολὺ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ αὐτῆς καὶ μετεστράφη. Ὑπεσχέθη ν' ἀνακραστήσῃ γένεσιν τινα, καὶ ἰδοὺ ὅτι ἔκαμνεν ὅλως διόλου ἄλλο πρᾶγμα. Ἡ θεωρία τοῦ ἔφερε τὸ ὄνομα τοῦ ἐξελικτισμοῦ· ἤξιον ν' ἀνέλθῃ καὶ νὰ ἐπανακατέλθῃ τὸ ρεῦμα τοῦ παγκοσμίου γίνεσθαι. Πραγματικῶς, οὔτε περὶ γίνεσθαι οὔτε περὶ ἐξελίξεως ἐπρόκειτο.

Δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ εἰσέλθωμεν εἰς ἐμπεριστατωμένην ἐξέτασιν τῆς φιλοσοφίας ταύτης. Λέγομεν μόνον ὅτι ἡ *συνήθης μέθοδος τοῦ Σπένσερ συνίσταται εἰς ἀναλύσεις τῆς ἐξελίξεως διὰ τῶν τεμαχίων τοῦ ἐξειλιγμένου*. Ἐὰν κολλήσω μίαν εἰκόνα ἐπὶ χαρτονίου καὶ κόψω κατόπιν τὸ χαρτόνιον εἰς τεμάχια, θὰ δυνηθῶ, συναρμόζων κατὰ τὸν κατάλληλον τρόπον τὰ τεμάχια, ν' ἀναπαραγάγῃ τὴν εἰκόνα. Καὶ τὸ παιδίον, τὸ ὅποιον ἐργάζεται οὕτως ἐπὶ τῶν τεμαχίων ἐνὸς παιγνιδίου ὑπομονῆς, συναρμόζον ἄμορφα τεμάχια εἰς εἰκόνας, καταλήγον νὰ ἐπιτύχῃ ἐν ὥραϊον χρωματιστὸν σχέδιον, φαντάζεται, ἀναμφιβόλως, ὅτι *παρήγαγε καὶ σχέδιον καὶ χρῶμα*. Ἐν τούτοις ἡ πρᾶξις τοῦ σχεδιάζειν καὶ τοῦ ζωγραφίζειν οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν πρᾶξιν τοῦ συγκολλᾶν τὰ τεμάχια μιᾶς ἐσχεδιασμένης ἤδη καὶ ἐξωγραφισμένης εἰκόνας. Οὕτω καί, συνθέτοντες πρὸς ἀλλήλα τὰ ἀπλούστατα ἀποτελέσματα τῆς ἐξελίξεως, θ' ἀπομιμηθῆτε, καλῶς ἢ κακῶς, τὰ πολυπλοκώτατα φαινόμενα· ἀλλ' οὔτε τῶν μὲν οὔτε τῶν δὲ θὰ παραστήσητε τὴν γένεσιν καὶ ἡ πρόσθεσις αὐτῆ ἐξειλιγμένου εἰς ἐξειλιγμένον οὐδόλως θὰ ὁμοιάζῃ πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν ἐξελικτικὴν κίνησιν.

Τοιαύτη ἐν τούτοις ἦτο ἡ πλάνη τοῦ Σπένσερ. Λαμβάνει τὴν πραγματικότητα ὑπὸ τὴν σημερινὴν αὐτῆς μορφήν· τὴν

θραύει, τὴν διασκορπίζει εἰς τεμάχια, τὰ ὅποια ρίπτει εἰς τὸν ἄνεμον· κατόπιν συναθροίζει τὰ τεμάχια ταῦτα καὶ διὰ τῆς ἀνασυνδέσεώς των ἀπομιμείται τὴν κίνησιν. Ἀπομιμηθεὶς τὸ Πᾶν, διὰ μωσαϊκῆς τινος ἐργασίας, φαντάζεται ὅτι ἐχάραξε τὸ σχέδιον αὐτοῦ καὶ ἐπετέλεσε τὴν γένεσιν του.

Ἦ πρόκειται περὶ τῆς ὕλης; Τὰ διακεχυμένα στοιχεῖα, τὰ ὅποια συγκεντρώνει εἰς ὄρατὰ καὶ ἀπλᾶ σώματα, ὁμοιάζουσι πολὺ νὰ εἶναι αὐτὰ ταῦτα τὰ μόρια τῶν ἀπλῶν σωμάτων, τὰ ὅποια ὑποθέτει διασκορπισμένα κατ' ἀρχὰς ἀνὰ τὸ διάστημα. Εἶναι, ἐν πάσῃ περιπτώσει, «ὕλικά σημεῖα» καὶ συνεπῶς ἀμετάβλητα σημεῖα, πραγματικὰ μικρὰ στερεά· ὡς ἐὰν ἡ στερεότης, οὕσα ὅ,τι τὸ ἐγγύτερον ἡμῶν καὶ ὅ,τι τὸ πλεόν κατεργάσιμον δι' ἡμᾶς ὑπάρχει, ἠδύνατο νὰ εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ ἀρχὴ τῆς ὕλικότητος! Ὅσον περισσότερον ἡ φυσικὴ προοδεύει, ἐπὶ τοσοῦτον καταδεικνύει τὸ ἀδύνατον τοῦ παραστήσαι τὰς ἰδιότητας τοῦ αἰθέρος ἢ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, πιθανῆς βάσεως ὄλων τῶν πραγμάτων, ἐπὶ τοῦ προτύπου τῶν ἰδιοτήτων τῆς ὕλης ἣν ἀντιλαμβανόμεθα. Ἀλλ' ἡ φιλοσοφία ἀνέρχεται ὑψηλότερον τοῦ αἰθέρος, ἀπλῆς σχηματικῆς παραστάσεως τῶν ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων ἡμῶν συλλαμβανομένων σχέσεων μεταξὺ τῶν φαινομένων. Γνωρίζει καλῶς ὅτι τὸ ὑπάρχον ἀπτὸν καὶ ὄρατὸν ἐν τοῖς πράγμασι παριστᾷ τὴν δυνατὴν ὕμῶν ὄρασιν ἐπ' αὐτῶν. Διαιρῶν τις τὸ ἐξελικτικόν, δὲν θὰ φθάσῃ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐξελισσομένου. Ἀνασυνθέτων τὸ ἐξελικτικόν πρὸς ἑαυτό, δὲν θ' ἀναπαραγάγῃ τις τὴν ἐξέλιξιν, τῆς ὁποίας εἶναι τοῦτο τέρμα.

Ἦ πρόκειται περὶ τοῦ πνεύματος; Διὰ τῆς συνθέσεως τοῦ ἀνακλαστικοῦ πρὸς τὸ ἀνακλαστικόν, ὁ Σπένσερ νομίζει ὅτι παράγει ἐκ περιτροπῆς τὸ ἐνστικτὸν καὶ τὴν ἔλλογον βούλησιν. Δὲν βλέπει ὅτι τὸ εἰδικευμένον ἀνακλαστικόν, ἀποτελοῦν ἀποληκτικὸν σημεῖον τῆς ἐξελίξεως, ἀκριβῶς ὅπως καὶ ἡ παγία βούλησις, δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑποτεθῇ ὡς ἀφετηρία. Ὅτι ὁ πρῶτος τῶν δύο ὄρων ἔφθασε ταχύτερον τοῦ ἄλλου εἰς τὴν ὀριστικὴν αὐτοῦ μορφήν, αὐτὸ εἶναι πολὺ πιθανόν· ἀλλὰ καὶ ὁ εἰς καὶ ὁ ἄλλος εἶναι παρακαταθῆκαι ἐξελικτικῆς κινήσεως καὶ αὐτὴ αὕτη ἡ ἐξελικτικὴ κίνησις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐκφρασθῇ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν πρῶτον μόνον, οὔτε ἀποκλειστικῶς ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν δεύτερον. Θὰ ἔπρεπε ν' ἀρχίσῃ τις νὰ ἐνώσῃ ὁμοῦ τὸ

ἀνακλαστικὸν καὶ τὸ βουλευτικόν. Θὰ ἔπρεπε κατόπιν νὰ μεταβῇ εἰς ἀναζήτησιν τῆς ροϊκῆς πραγματικότητος, ἣτις ἐξορμᾷ ὑπὸ τὴν διπλὴν ταύτην μορφήν καὶ ἣτις μετέχει, ἀναμφιδόλως, ἀμφοτέρων, χωρὶς νὰ εἶναι οὔτε τὸ ἓν οὔτε τὸ ἕτερον. Εἰς τὴν κατωτάτην βαθμίδα τῆς ζωϊκῆς κλίμακος, εἰς τὰ ἔμβια ὄντα τὰ ἀναγόμενα εἰς μὴ διαφορημένην πρωτοπλασμακὴν μάζαν, ἡ ἀντίδρασις εἰς τὸν ἐρεθισμόν δὲν θέτει εἰς κίνησιν προσδιωρισμένον τινὰ μηχανισμόν, ὅπως τίθεται τοιοῦτος ἐν τῇ ἀνακλαστικῇ κινήσει· δὲν κατέχει εἰσέτι τὴν ἐκλογὴν μεταξὺ πλειόνων προσδιωρισμένων μηχανισμῶν, ὡς ἐν τῇ ἐθελουσίᾳ πράξει· δὲν εἶναι, λοιπόν, οὔτε ἀνακλαστικὴ οὔτε ἐθελουσία καὶ ἐν τούτοις ἐξυγγέλλει ἀμφοτέρας. Λαμβάνομεν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς κάποιαν πεῖραν τῆς πραγματικῆς ἀρχεγόνου ἐνεργητικότητος, ὅταν ἐκτελῶμεν κινήσεις ἡμι-θεληματικὰς καὶ ἡμι-αυτοματικὰς πρὸς ἀποφυγὴν ἐπειγοντός τινος κινδύνου· καὶ πάλιν δὲν εἶναι τοῦτο, εἰμὴ ἀτελεστάτη τις μίμησις τοῦ πρωταρχικοῦ διαδήματος, διότι ἐδῶ ἔχομεν μίγμά τι τῶν δύο ἐνεργητικοτήτων, συνεστημένων ἤδη, ἤδη ἐντετοπισμένων ἐν τινι ἐγκεφάλῳ καὶ ἐν μυελῷ τινι, ἐνῶ ἡ πρωταρχικὴ ἐνεργητικότης εἶναι πρᾶγμα τι ἀπλοῦν, καθιστάμενον ποικίλον δι' αὐτῆς ταύτης τῆς παραγωγῆς μηχανισμῶν, ὡς ὁ μηχανισμὸς τοῦ μυελοῦ καὶ τοῦ ἐγκεφάλου. Ἄλλ' ἐπὶ πάντων τούτων ὁ Σπένσερ κλείει τοὺς ὀφθαλμούς, διότι εἶναι εἰς τὴν οὐσίαν τῆς μεθόδου του τὸ ἀνασυνθέτειν τὸ παγιωθὲν ἐκ τοῦ παγιωθέντος, ἀντὶ τοῦ ἀνευρίσκειν τὴν βαθμιαίαν ἐργασίαν τῆς παγιώσεως, ἣτις ἐργασία εἶναι αὐτὴ αὕτη ἢ ἐξέλιξις.

Πρόκειται τέλος περὶ τῆς ἀνταποκρίσεως μεταξὺ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὕλης; Ὁ Σπένσερ ἔχει δίκαιον νὰ ὀρίζη τὴν διάνοιαν διὰ τῆς ἀνταποκρίσεως ταύτης. Ἐχει δίκαιον νὰ βλέπῃ ἐν αὐτῇ τὸ τέρμα ἐξελιξέως τινος. Ἄλλ' ὅταν ἔρχηται εἰς τὴν ἀναπαράστασιν τῆς ἐξελιξέως ταύτης, δλοκληρώνει τὸ ἐξειλιγμένον μὲ ἐξειλιγμένον, χωρὶς ν' ἀντιλαμβάνηται ὅτι, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ὑποβάλλεται εἰς ἀδικὸν κόπον· λαμβάνων καὶ τὸ ἐλάχιστον τεμάχιον τοῦ ἤδη ἐξειλιγμένου, θέτει τὸ ὅλον τοῦ ἤδη ἐξειλιγμένου καὶ εἰς μάτην, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, θὰ ἤξιου νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν γένεσιν τῆς ἐξελιξέως.

Διὰ τὸν Σπένσερ, πρᾶγματι, τὰ φαινόμενα, τὰ ὅποια διαδέχονται ἀλλήλα ἐν τῇ φύσει, προβάλλουσιν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου

πνεύματος εἰκόνας παριστώσας αὐτά. Εἰς τὰς μεταξὺ τῶν φαινομένων σχέσεις ἀνταποκρίνονται λοιπὸν σχέσεις μεταξὺ τῶν παραστάσεων. Καὶ οἱ γενικώτατοι νόμοι τῆς φύσεως, εἰς οὓς συμπυκνοῦνται αἱ μεταξὺ τῶν φαινομένων σχέσεις, εὗρισκονται οὕτω παραγαγόντες τὰς θυνοῦσας ἀρχὰς τῆς νοήσεως, εἰς ἃς συνεκέντρώθησαν αἱ μεταξὺ τῶν παραστάσεων σχέσεις. Ἡ φύσις λοιπὸν ἀνταντακλάται ἐν τῇ πνεύματι. Ἡ ἐσωτερικὴ κατασκευὴ τῆς ἡμετέρας νοήσεως ἀνταποκρίνεται, τεμάχιον πρὸς τεμάχιον, πρὸς αὐτὸν ταῦτον τὸν σκελετὸν τῶν πραγμάτων. Τὸ παραδέχομαι· ἀλλὰ, διὰ νὰ δύναται τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα νὰ ἀναπαριστῇ σχέσεις μεταξὺ φαινομένων, χρειάζεται προσέτι νὰ ὑπάρχωσιν φαινόμενα, δηλαδὴ γεγονότα διάκριτα, ἀποκεχωρισμένα ἐντὸς τῆς συνεχείας τοῦ γίνεσθαι. Ἀλλ' ἀφ' ἧς τις λάβῃ ὡς δεδομένον τὸν εἰδικὸν τοῦτον τρόπον ἀποσυνθέσεως, οἷον τὸν ἀντιλαμβανόμεθα σήμερον, λαμβάνει ὡς δεδομένην ἐπίσης τὴν διάνοιαν, οἷα εἶναι σήμερον, διότι ἐν ἀναφορᾷ πρὸς αὐτήν, καὶ μόνον πρὸς αὐτήν, τὸ πραγματικὸν ἀποσυντίθεται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον. Φρονοῦσιν ὅτι τὸ θηλαστικὸν καὶ τὸ ἔντομον σημειοῦσι τὰς αὐτὰς ἐπόψεις τῆς φύσεως, ὅτι χαράσσουσιν ἐν αὐτῇ τὰς αὐτὰς διαιρέσεις, ἀπαρθροῦντα τὸ ὅλον κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Καὶ ἐν τούτοις τὸ ἔντομον, ὅσον ἀφορᾷ τὴν διάνοιαν, ἔχει ἤδη κάτι ἀπὸ τὴν ἡμετέραν διάνοιαν. Ἐκαστὸν ὃν ἀποσυνθέτει τὸν ὕλικόν κόσμον ἀναλόγως τῶν γραμμῶν τὰς ὁποίας ὀφείλει ν' ἀκολουθήσῃ ἢ δρασίς του· αἱ γραμμαὶ αὐταὶ τῆς δυνατῆς δράσεως, διασταυρούμεναι, σχηματίζουσι τὸ δίκτυον τῆς ἐμπειρίας, τοῦ ὁποίου ἕκαστος κόμβος εἶναι ἐν γεγονός. Ἀναμφιδόλως μία πόλις σύγκειται ἀποκλειστικῶς ἐξ οἰκιῶν καὶ αἱ ὁδοὶ τῆς πόλεως δὲν εἶναι παρὰ τὰ μεσοδιαστήματα μεταξὺ τῶν οἰκιῶν· ὁμοίως, δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ φύσις δὲν περιλαμβάνει εἰμὴ γεγονότα καὶ ὅτι, τῶν γεγονότων ἀπαξ τεθέντων, αἱ σχέσεις εἶναι· ἀπλῶς αἱ διὰ μέσου τῶν γεγονότων βαλνύσασαι γραμμαί. Ἀλλ' ἐν μιᾷ πόλει, ἢ βαθμιαία διαίρεσις τοῦ ἐδάφους προσδιώρισε τὴν θέσιν τῶν οἰκιῶν, τὸν σχηματισμὸν αὐτῶν καὶ τὴν κατεύθυνσιν τῶν ὁδῶν ταυτοχρόνως· εἰς τὴν διαίρεσιν ταύτην πρέπει νὰ ἀναχθῇ τις, διὰ νὰ κατανοήσῃ τὸν ἰδιαιτέρον τρόπον ὑποδιαίρεσεως, εἰς ὃν ὀφείλεται τὸ ὅτι ἐκάστη οἰκία εἶναι ἐκεῖ ὅπου εἶναι καὶ ἐκάστη ὁδὸς ἄγει ἐκεῖ ὅπου ἄγει.

Μ π έ ρ ο ν : «Ἡ Δημιουργὸς Ἐξέλιξις»

Ἐν θεμελιώδες λοιπὸν σφάλμα τοῦ Σπένσερ εἶναι ὅτι ἔλαβεν ὡς δεδομένην τὴν ἐμπειρίαν διηρημένην ἤδη, ἐνῶ τὸ πραγματικὸν πρόβλημα εἶναι νὰ μάθωμεν πῶς ἐγένετο ἡ διαίρεσις. Συμφωνῶ ὅτι οἱ νόμοι τῆς νοήσεως δὲν εἶναι, εἴμῃ ἢ ὁλοκλήρωσις τῶν μεταξὺ τῶν γεγονότων σχέσεων. Ἄλλ' ἀφ' ἧς θέσω τὰ γεγονότα, μὲ τὸν σχηματισμὸν τῶν σήμερον ἔχουσι δι' ἐμέ, προϋποθέτω τὰς ἀντιληπτικὰς καὶ διαλογιστικὰς ἰκανότητάς του τοιαύτας οἷα σήμερον εἶναι ἐν ἐμοί, διότι αὐταὶ εἶναι αἱ διαίρουσαι τὸ πραγματικόν, αὐταὶ εἶναι αἱ ἀποχωρίζουσαι τὰ γεγονότα ἐντὸς τῆς ἀλότητος τῆς πραγματικότητος. Ὡς ἐκ τούτου, ἀντὶ νὰ λέγω ὅτι αἱ μεταξὺ τῶν γεγονότων σχέσεις παρήγαγον τοὺς νόμους τῆς νοήσεως, δύναμαι, ἐξίσου καλῶς, νὰ ἰσχυρισθῶ ὅτι ἡ μορφή τῆς νοήσεως εἶναι ἡ προσδιορίσασα τὸν σχηματισμὸν τῶν ἀντιληπτῶν γεγονότων καὶ τὰς μεταξὺ αὐτῶν σχέσεις συνεπῶς. Οἱ δύο οὗτοι τρόποι ἐκφράσεως εἶναι ἰσοδύναμοι. Ἐκφράζουσι, κατὰ βάθος, τὸ ἴδιον πράγμα. Μὲ τὸν δεύτερον, εἶναι ἀληθές, ἀποφεύγει τις νὰ ὁμιλήῃ περὶ ἐξελίξεως. Ἀλλὰ μὲ τὸν πρῶτον περιορίζεται τις μόνον νὰ ὁμιλήῃ περὶ ἐξελίξεως· τίποτε πλεόν τούτου. Διότι εἰς ἀληθείας ἐξελικτισμὸς θὰ προετίθετο νὰ ἐρευνηθῆσθαι διὰ τίνος **συμβιβασμοῦ**, βαθμικίως ἐπιτευχθέντος, ἡ διάνοια ἠκολούθησε τὸ σχέδιόν τῆς σχηματισμοῦ καὶ ἡ φύσις τὸν τρόπον τῆς ὑποδιαίρεσεως. Ὁ σχηματισμὸς οὗτος καὶ αὕτη ἡ ὑποδιαίρεσις γεννῶνται τὸ ἐν ἐντὸς τοῦ ἄλλου. Ἔιναι συμπληρωματικὰ πρὸς ἀλλήλα. Ἐδέησε νὰ προσδεύσῃ τὸ ἐν μετὰ τοῦ ἄλλου. Καὶ εἴτε τις θέτει τὸν σημερινὸν σχηματισμὸν τοῦ πνεύματος, εἴτε λαμβάνει ὡς δεδομένην τὴν σημερινὴν ὑποδιαίρεσιν τῆς ὕλης, εἰς ἀμφοτέρως τὰς περιπτώσεις παραμένει τις πάντοτε ἐν τῇ ἐξελικτικῇ δὲν μᾶς λέγει τίποτε περὶ τοῦ ἐξελισσομένου, τίποτε περὶ τῆς ἐξελίξεως.

Τὴν ἐξέλιξιν ταύτην, ἐν τούτοις, θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπανεύρωμεν. Ἦδη, ἐν τῇ περιοχῇ αὐτῆς ταύτης τῆς φυσικῆς, οἱ μακρότερον ὠθοῦντες τὴν βαθύτητα τῆς ἐπιστήμης των σοφοὶ κλίνουσι νὰ πιστεύσωσιν ὅτι δὲν δύναται τις νὰ ἐπιχειρήσῃ συλλογισμοὺς ἐπὶ τῶν μερῶν, ὅπως ἐπιχειρεῖ ἐπὶ τοῦ ὅλου, ὅτι αἱ αὐταὶ ἀρχαὶ δὲν εἶναι ἐφαρμόσιμοι εἰς τὴν ἑναρξιν καὶ εἰς τὸ τέλος προόδου τινός, ὅτι οὔτε ἡ δημιουργία οὔτε ἡ φθορά, ἐπὶ παραδείγματι,

εἶναι ἀπκρύδεντοι, ὅταν πρόκηται περὶ κακιστατικῶν τοῦ ἀτόμου σωμάτων. Ἐκ τούτου, τείνουσι νὰ τοποθετηθῶσιν ἐν τῇ συγκεκριμένῃ διαρκείᾳ, ἐν ἣ ἴσχυρῶς ὑπάρχει καὶ γένεσις καὶ ὄχι μόνονσύνθεσις τῶν μερῶν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ δημιουργία καὶ ἡ φθορά, περὶ τῶν ἐμιλαῶσιν, ἐφοροῦσι τὴν κίνησιν ἢ τὴν ἐνέργειαν, καὶ ὄχι τὸ ἀστάθμητον περιβάλλον, διὰ μέσου τοῦ ὁποίου ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ κίνησις κυκλοφοροῦσιν. Ἀλλὰ τί εἶναι δυνατόν νὰ μὲν ἡ ἐκ τῆς ὕλης, ὅταν ἀφαιρέσῃ τις πᾶν ὅ,τι τὴν προσδιορίζει, ἀποδοῦν δηλαδὴ τὴν ἐνέργειαν καὶ τὴν κίνησιν; Ὁ φιλόσοφος πρὸς τὸ νὰ προχωρήσῃ μακρότερον τοῦ σοφοῦ. Διαγράφων πᾶν ὅ,τι δὲν εἶναι εἰμὴ φανταστικὸν σύμβολον, θὰ ἴδῃ τὸν ὑλικὸν κόσμον διαλυόμενον εἰς ἀπλοὺν τι κύμα, εἰς συνέχειαν τοῦ ροῦ, εἰς γίγνεσθαί τι. Θὰ προπαρασκευασθῆ οὕτως ν' ἀνεύρῃ τὴν πραγματικὴν διάρκειαν ἐκεῖ ὅπου εἶναι ἀκόμη ὠφελιμώτερον νὰ τὴν ἀνεύρῃ, ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ζωῆς καὶ τῆς συνειδήσεως. Διότι, ἐφόσον πρόκειται περὶ τῆς ἀφύχου ὕλης, δύναται τις ν' ἀδιαφρήσῃ διὰ τὸν ροὺν, χωρὶς νὰ ὑποπέσῃ εἰς βαρὺ σφάλμα ἢ ὕλη, τὸ εἶπομεν, εἶναι μεστή γεωμετρίας καὶ δὲν διαρκεῖ, κατιοῦσα αὐτὴ πραγματικότης, εἰμὴ διὰ τῆς ἀλληλεγγύης τῆς μετὰ τοῦ ἀνιόντος. Ἀλλ' ἡ ζωὴ καὶ ἡ συνειδήσις εἶναι ἡ ἀνοδος αὐτῆς αὐτῆ. Ὅταν ἀπαῖ τις τὰς συλλάβῃ ἐν τῇ οὐσίᾳ τινος, προσκροζόμενος πρὸς τὴν κίνησιν τῶν, κατανοεῖ τότε πῶς τὸ λοιπὸν τῆς πραγματικότητος ἀπορρέει ἐξ αὐτῶν. Ἐμφανίζεται ἡ ἐξελίξις καί, ἐν τῇ κόλπῃ τῆς ἐξελίξεως ταύτης, ὁ προσθετικὸς προσδιορισμὸς τῆς ὑλικότητος καὶ τῆς διανοητικότητος ὑπὸ τῆς βαθμιαίας παγνώσεως ἀμφοτέρων. Ἀλλὰ τότε εἰσχωρεῖ τις ἐν τῇ ἐξελικτικῇ κινήσει, διὰ νὰ τὴν ἀκολουθήσῃ μέχρι τῶν σημερινῶν ἀποτελεσμάτων τῆς, ἀντὶ ν' ἀνασυνιστᾷ τεχνητῶς τὰ ἀποτελέσματα μὲ τὰ ἴδια τὰ τεμάχιά των. Τοῦτο μᾶς φαίνεται ὅτι εἶναι τὸ ἴδιον τῆς φιλοσοφίας ἔργον. Οὕτω νοουμένη, ἡ φιλοσοφία, δὲν εἶναι μόνον ἡ ἐπέγνωσις τοῦ πνεύματος εἰς ἑαυτό, ὁ συντονισμὸς τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως μὲ τὴν ζωσαν ἀρχὴν ἐξ ἧς ἀπορρέει, ἐπαρῆ μὲ τὴν δημιουργὸν προσπάθειαν. Εἶναι ἡ ἐμβάθυνσις τοῦ γίγνεσθαί ἐν γένει, ὁ ἀληθὴς ἐξελικτισμὸς καί, συνεπῶς, ἡ πραγματικὴ πρόεκτασις τῆς ἐπιστήμης — ἀρκεῖ διὰ τῆς τελευ

ταίας ταύτης λέξεως γὰ ἐννοῖται σύνολόν τι διαπεπιστωμένων ἢ ἀποδεδειγμένων ἀληθειῶν, καὶ ὄχι νέα τις σχολαστικὴ φιλοσοφία, ὡσὰν τὴν ἐμφανισθεῖσαν διαρκοῦντος τοῦ δευτέρου ἡμίσεως τοῦ δεκάτου αἰῶνος περὶ τῆς φυσικῆς τοῦ Γαλιλαίου, ὅπως ἡ ἀρχαία περὶ τοῦ Ἀριστοτέλους.

ΤΕΛΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
 ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
 ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
 ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΔΗΣ